

VIRITTÄJÄ.

UUSI JAKSO.

Kotikielen seuran aikakauslehti.

N:o 4—5.

— Kuudes vuosikerta. —

1902.

Elias Lönnrot Suomen lappalaisten äidinkielen puolesta.

Elias Lönnrot kerkisi, kuten luonnollista on, monilla keräily- ja tutkimusretkillään huomaamaan kansan elämästä paljon muutakin kuin mitä matkainsa suoranaiseen tarkotukseen kuului. Jo ensi matkallaan, joka hänen hiljan ilmestyneissä matkamuiistelmissaan on muita laajemmin kuvattuna, hän näkyy vertailleen esim. maatalouden edistystä eri maakunnissa. Erään retken muistiinpanoissa tapaamme matkalla heränneitä mietteitä elinkeinojen tilasta Venäjän-Karjalassa; toisella kertaa saamme lukea hänen ajatuksiaan tervanpolton vaarallisuudesta Itä-Pohjanmaan tulevaisuudelle, j. n. e. Syvemmin kuin tavallinen, ahkerakin jalkamatkailija hän saattoi tutustua kansan valistus- ja sivistyskantaan, kansan puutteisiin ja toiveisiin milloin missäkin suhteessa. Kansa joka hänelle rohkeni avata monen jo halveksumat runoaarteensa, virittää kauan kaihossa sijainneet virsilippaansa, ei muutenkaan häntä yleensä „vierastanut“. Usein tuntuukin siltä kuin Lönnrotin muistiinpanot kansan oloissa esiintyvistä epäkohdista olisivat kansan omia valituksia, jotka puheissa ovat tulleet osanottavaisen tutkijan kuuluviin. Tämän huomaa, jos esim. lukee hänen ensi Lapin-matkallaan tekemiään muistiinpanoja.

Lapinmaan monessa suhteessa osattomaksi jääneen väestön olot erittäin näkyvät herättäneen hänen osanottoaan. Niinpä on „Kana-vaan“ v. 1847 painetussa matkakertomuksessa „Viisi päivää Venäjän Lapissa“ m. m. seuraava kohta, joka koskee erästä Suomen lappalaisille tärkeätä kysymystä:

„Näytämö eli Näätajoki on viimeinen Venäjän Lapin kylä ja siitä alkaa Norjan Lappi. Suomen Lapille ei annettu pienintä suikalettakaan Jäämereen asti. Meidän lappalaiset luulivat siinä väärin tehdyksi heille ja arvelivat, kun Venäjän ja Norjan Lapilla on koko pitkä merenranta moninaisilla kylillä, kauppa- ja kalastuspaikoilla haltussansa, heillen tok olisi pitänyt antaa yksikään kylä samalla rannalla. Ennen viimeistä rajanmääräämistä sanoivat olleen paremman, sillä siihen asti oli Venäjän ja Norjan Lapin välillä ollut pitkältä rantaa ja rantamaata joka ei kuulunut erittäin kummankaan alle, ja jota siitä syystä kutsuttiin yhteisalaksi (Fällesdistrict). Rajaa käydessä oli koko tämä ala määrätty Norjalaisille, arvattavasti siitä syystä, että Norjalaiset olivat yhteisajalla ennättäneet asettua siihen.“¹

Lönnrot ei itse puolestaan lisää tähän mitään valitusten oikeutuksesta tai aiheettomuudesta, kertoo vain ne sellaisinaan. Päiväkirjastaan kuitenkin kylliksi näkyy, että hän itsekin asettui lappalaisten puolelle, pitäen heidän väitteensä oikeutettuina jo maatieteelliseltäkin kannalta. Antaapa hän heille anteeksi senkin, että heidän tuon — kansan selityksen mukaan lahjomisen kautta mahdolliseksi tulleen — valtiollisen erehdyksen vuoksi täytyi jättää eräitä maahan-tuontia koskevan asetuksen kohtia noudattamatta, jopa rikkoakkin ne. Lappalaisten toiveiden toteuttaminen oli hänen nähdäkseen edullista; heidän mielimästään Paatsjoen alueesta hän kirjottaa nim.:

„Tämän seudun kautta Suomi mukavimmin pääsisi yhteyteen meren kanssa, ja jos niin olisi asian laita, syntyisi tähän helposti suomalais-lappalainen kauppala.“²

Toisellakin Lapin-retkellään Lönnrot vielä näkyy ajatelleen tätä kysymystä, koska on päiväkirja-muistiinpanoihinsa merkinnyt erään seurauksen Suomen lappalaisten erottamisesta merestä:

„Minkä vuoksi suomalainen asutus niin suuresti lisääntyy Norjan-Lapissa? Sen tähden että Suomen lappalaisilla ei ole yhteyttä meren kanssa. Sillä meri on kuitenkin aina meri, jossa uiskentelee Sammon pirstaleita.“

Vielä enempi kuitenkin vaikutti Lönnrotiin Lapissa eräs Suomen lappalaisten henkistä elämää jäytävä epäkohta, joka johtui Suomen kirkon menettelystä heitä kohtaan. Jo ensi retkellään Lapissa, talvella v. 1837, kun hän paluumatkallaan Jäämeren rannalla olevasta Kuollan kaupungista Suomen-Lapin ja Perä-Pohjolan kautta kotipuoleen, pikipäin poikkesi muuanna sunnuntaina Inarin kirkolla, hän huomasi että jumalanpalvelus siellä toimitettiin suomen kielellä. Tästä hän on — kyllä myöntäen, että „lappalaiset yleisesti puhuvat [= osaa-
vat puhua] suomea“ — tällöin vain ohimennen merkinnyt muistiinpanoihinsa:

¹ „Elias Lönnrotin matkat“ I osa, 378 s.

² Suomennettuna, kuten kaikki seuraavatkin lainaukset, paitsi Suomi-kirjasta otetut.

„Kieltämättä Inarin väestöllä olisi suurempi hyöty lapinkielisestä jumalanpalveluksesta. Mutta sen vuoksi, ettei yksi tahdo nähdä vaivaa oppia lapinkieltä, täytyy kaikkien oppia suomea. Toisin on laita Norjassa.“

Toisella Lapin-retkellä, joka tapahtui noin viittä vuotta myöhemmin, hän oleskeli talvella v. 1842 Lapissa paljoa kauvemmin. Tällöin hän enemmän puuttui tähän asiaan. Ennenkuin kuitenkaan menemme niin pitkälle ajassa eteenpäin, lienee syytä noudattaa Lönnrotin viittausta ja katsahtaa hieman Norjan-puolisiin oloihin.

Sikäläisille lappalaisille olikin, mitä omankieliseen kirjallisuuteen tulee, uusi, valoisampi aika koittamassa. Uskonpuhdistuksen riemujuhlan johdosta v. 1817 perustetulla Norjan Raamattu-seuralla oli alusta pitäen ollut yhtenä silmämääränä, jonka hyväksi varoja oli kokoiltu, Raamatun käännättäminen lapin kielelle. Lähetysasian har rastus oli suuntaunut lappalasiinkin ja synnyttänyt Trondhjemissa v. 1825 „Seuran kristillisen valistuksen edistämistä varten Norjan lappalaisten keskuudessa“. Sama tarkoitusperä oli tullut melkein samoihin aikoihin mietinnän alaiseksi kirkollisen hallinnonkin yläpiireissä, vieläpä kuninkaan, Kaarle XIV Juhanan, omasta kehotuksesta¹ (hänen, jonka historia sanookin olleen „niitä harvoja tähän aikaan, jotka pitivät kansallisuuksien oikeutta kunniaissa“). Heränneen lappalaishar rastuksen varsinaisena sieluna ja työmiehenä oli Vesisaaren pastori NILS VIBE STOCKFLETH, joka v. 1825 tänne nimitettyä oli harvinaisella tarmolla ja uutteruudella antaunut sielunhoitajan vaivalloiseen tehtävään hajallaan asuvain lappalaisten keskuudessa Itä-Ruijassa, aluksi itse sanottavasti osaamatta heidän kieltäänkään. Hän se oli lausunnoillaan saanut kirkollisen hallinnon ja eduskunnan vakuutetuksi siitä, että äidinkieli oli lappalaisten henkisen kannan tehokkain kohotin, ja että tärkeinnä tehtävänä siis oli yhteisen lappalaisen kirjakielen muodostaminen ja aluksi tärkeimmän uskonnollisen kirjallisuuden aikaansaanti tällä kielellä. Täydellisesti tunnustaen lapin kansan oikeuden „saada nähdä merkillinen, ikivanha kielensä — — pelastettuna, säilytettynä ja viljeltynä ja muiden kansalaisten tavoin päästä ilmotetun sanan käyttämisestä osalliseksi“ valtiomahdit olivat kahdesti² myöntäneet yleisistä varoista kannatusta alustavia tutkimuksia ja töitä varten, joita Stockfleth piti välttämättöminä osottamansa lähimmän tarkoitusperän toteuttamiseen. Tanskalaisen lapin-tutkijan, prof. Rasmus Raskin johdolla ja avulla hän oli sitten saanut aikaan lappalaisen kirjajaimiston, joka oleellisesti erosi tähän-astisissa, osittain jo toistasataa vuotta vanhoissa, Norjan lappalaisissa kirjasissa käytetystä tanskalaisnorjalaisesta (m. m. sisältäen yhdeksän uutta kirjain-merkkiä³). Uusilla

¹ STOCKFLETH, Dagbog, s. 82.

² STOCKFLETH, Dagbog, ss. 84, 92.

³ SETÄLÄ, Finnisoh-ugrisoh fohrsuhungen I, s. 19.

retkillään hän sitten oli ilokseen tullut siihen kokemukseen, että kirjaimisto oli oppimiseen nähden yhtä käytännöllinen kuin se oli kielen äännerakenteeseen nähden tyydyttävä. Näillä matkoilla Stockfleth, joka jo useiden kääntämiensä kirjain käsikirjotuksia oli polttanut, kun kieleen paremmin syventyneenä ei enää voinut olla niihin tyytyväinen, samalla jatkoi ja täydenteli alottamiaan käännöstöitä, joihin Norjan Raamattu-seuraltakin sai lisää kannatusta,¹ alituudessa seurustelussa lappalaisten kanssa etsien kielen lausumavaroja, koettellen ja korjaillen käännöksiään. Vihdoin hän v. 1837 „uskalsi alottaa“ lapinkielisten kirjain painatusta. Ensi julkaisut olivat: aapinen, tavaus- ja luvunharjotustauluja sekä katkismus, joita seuraavana vuonna seurasi Mateuksen ja Markuksen evankeliumein käännös. Nyt oli lappalaisia vain opetettava lukemaan uusia kirjoja. Sitä varten ja saadaksensa vielä laajentaa ja syventää tietoaan lapin kielestä Stockfleth pyynnöstään ja Ruijan pappien toivomuksesta sai eron yksityisen seurakunnan hoidosta ja muutettiin yleisillä varoilla palkatuksi kiertäväksi sielunhoitajaksi, jommoisena hänen tuli jatkaa lapin kielen tutkimista ja viljelemistä, „nuorille ja vanhoille tehdä heidän kirjakieltänsä tutuksi“, opastaa opettajia sen käyttämisessä ja opettamisessa sekä tarpeen mukaan auttaa virkaveljiään papin tehtävissä, „mikäli se voi tapahtua hänen matkustustensa päätarkotusta vahingoittamatta“.² Saatuaan tähänastisten käännöstöidensä ja tutkimustensa tulokset, nim. Uuden Testamentin, otteita Mooseksen kirjoista, pienen käsi- ja erään hartauskirjan sekä muodostamansa kirjakielen kieliopin julkisuuteen alkupuolella vuotta 1840, Stockfleth läksi ohjelmansa toista puolta toteuttamaan laajoille työmailleen.

Matka kävi Suomen kautta, jossa Stockfleth viipyi pari kuukautta täydentämässä suomenkielen taitoaan, jota hän Ruijan suomalaisten vuoksi piti itselleen tarpeellisenä. Suurimman osan hän tätä aikaa vietti Lönnrotin kotona Kajaanissa, seuraten Lönnrotia vielä hänen tammikuun keskivaiheilla v. 1841 alottamallensa Aunuksen retkelle aina Ilomantsiin asti. Täällä erottaissa osaksi rinnakkaisten osaksi yhteisten filoloogisten harrastusten ja kahdenpuolisen kunnioituksen yhdistämät matkatoverit sopivat, että Lönnrot aiotulla lapin tutkimusretkellään seuraavan joulun ja uudenvuoden tienoissa tulisi tapaamaan Stockflethia Karasjoelle Itä-Ruijaan. Täällä tapaaamme viimeksimainitun seuraavassa joulukuussa tavallisessa hartaassa toimesaan lappalaistensa keskuudessa, katekeettainsa avustamana opettamassa kasvavia ja täysi-ikäisiä. — Vastoin tavallisuutta olivat sikäläiset alussa vastahakoisia Stockflethin uusiin kirjoihin tutustumaan. Hän kertoo siitä päiväkirjassaan (s. 133) m. m. näin:

¹ Dagbog, s. 79.

² Dagbog, s. 106.

„Emme halua kirjojasi“, kuului useampain suusta jo tulomme jälkeisenä päivänä. „Ettekö tahdo omankielisiä kirjoja?“ „Tahdomme kyllä, mutta emme sinun kirjojasi, emme sinun latinaisiasi.“

Ennakkoluulo tuli pian voitetuksi, koulu pantiin käyntiin lapsia varten, illoin oli Raamatun lukua kaikkia varten. Pian täytyi ottaa koulutunneista pari iltapäivää kokonaan täysikasvuisia varten, sillä „halu oppia lukemaan noita „latinaisia“ kirjoja tuli vilkkaaksi ja yleiseksi, että minulla — sanoo S. päiväkirjassaan — pitkään aikaan ei ollut puutetta täysikasvuisista oppilaista, joita tuli kumpaakin sukupuolta, pyytämään opetusta. Tulivatpa muutamat iällisemmät jo klo kuudelta aamulla luokseni oppiakseen uusia kirjoja lukemaan. He kokoontuivat toistensa luo ja joku luki ääneen. Eräänä iltana menin erääseen sikäläiseen asuntoon; tupa oli täynnä väkeä, nuorta ja vanhaa; perheen emäntä ja eräs toinen nainen lukivat vuorotellen Mooseksen kirjain lappalaista käännöstä; toiset kuuntelivat niin hartaasti, että eivät kuulleet eivätkä huomanneet minua. — Venäläis-suomalaisen naapuripitäjän koulunopettaja ja lukkari, 70—80 vuoden ikäinen vanhus, tuli luokseni oppiakseen tuntemaan uutta kirjaimistoa ja lukemaan uusia kirjoja; hän ei lähtenyt Karasjoelta ennenkuin olin kuullut hänen lukevan.“

Olemme jo ehkä liiankin kauan viiptyneet poikkeusmatkallamme Norjassa. Sen tarkoituksena oli edes osittain esittää henkilöä, jonka kanssa Lönnrot oli tullut tuttavuuteen, sekä mitä hän tältä oli saanut tai sai kuulla Norjan kirkon ja hallituksen toimista sekä seurain ja yksityisten uhrauksista lappalaisten hyväksi, ja mitä hän nyt itsekin sai osittain nähdä näiden tuloksista — Suomen-puolisien olojen vastakohtana —, kun hän sopimuksen mukaisesti saapui Castrénin kanssa tammikuun alkupäivinä (v. 1842) Karasjoelle. Jätämme Stockflethin jatkamaan ohjelmaansa.¹ Annamme sen sijaan Lönnrotin kertoa käynnistään. Tammikuun 13 p:nä on hän merkinnyt päiväkirjaansa:

„Täkaläiset lappalaiset lukevat hyvästi uutta Stockflethin toimittamaa tekstiä, — jotkut ovat oppineet sen yhdessä päivässä. Eilen oli täällä pieni 7—8-vuotias tai tuskin senkään ikäinen tyttö, joka luki sangen sujuvasti sekä Uutta Testamenttia että mitä muuta tekstiä hyvänsä. Kuitenkin tuo uusi teksti täällä oli kohdannut hieman vastustusta, kun olivat saaneet sen väärän luulon, että siihen liittyi aivan uusi oppi.“²

¹ Sivumennen mainittakoon vain, että hän kymmenkunnan vuotta jatkoi lähetysmatkojaan, käännöstitä kauemminkin. Näiden, kielioppinsa ja 1852 julkaisemansa norjalais-lappalaisen sanakirjan kautta hänestä tuli Norjan nykyisen lappalaisen kirjakielen perustaja.

² Eräissä matkakirjeissä, jotka hän — kymmenkunnan päivän oleskelun jälkeen — Inariin palattuaan on kirjottanut Helsinkiin, ja joista toinen tuli julki-suuteen „Helsingfors Morgonbladissa“ s. v. (36 ja 37 n:ossa), hän myös huomauttaa, kuinka helppoa nyt oli lukutaidon oppiminen lappalaisille, kiittää Stockflethin intoa ja utteruutta ja kertoo hänen laajasta työsuunnitelmastaan.

Kirjain puute ei enää estäisi opettamasta Suomenkin lappalaisia — ja Ruijan suomalaisia — äidinkielellä:

„Jos Suomessa tahdottaisiin antaa lappalaisten lukea omaa äidinkieltään, niin se nyt kävisi helposti päinsä, kun Inarin lappalaiset kaikki(?) ymmärtävät Orjas[= tunturi]-lappia ja Utsjoen murre on samaa. — — Kuinka mukavasti lappalaiset kirjat saataisiin vaihdetuiksi [Suomen lappalaisten] suomenkielisiin, joita Norjan 4—5 tuhatta suomalaista tarvitsisivat.“

Tähän liittyy kuitenkin katkeraa mieltä osottava lisäys:

„Mutta pieni Suomenmaa tahtoo kaiketi menettelyllään muutamain lappalaisten suhteen näyttää, mitä tekisi, jos valta olisi käsissä: että riistäisi valtansa alaisilta kansoilta heidän äidinkieltensä. Sen sijaan että pappi tai pari velvotettaisiin opettelemaan lapin kieltä, pakotetaan kokonaisia seurakuntia osaamaan suomea, jotta voisivat ottaa opetusta vastaan.“

Stockfleth ja Norjan johtavat piirit pitivät lapinkielen tutkimista tärkeänä, koko kansakunnan kannatettavana asiana.¹ Stockflethin Lönnrot eräässä matkakirjeessään² mainitsee aikovan lopuksi „matkoistaan väsyneenä asettua Kristianiaan, jonka yliopistoon hän jäänee lapin ja suomen kielten professoriksi“. Vaikka S. tuskin on ajatellut ja maininnut enempää kuin mitä hän sittemmin anoi ja sai, nim. tilaisuutta valtion palkkaamana luennoida mainitussa yliopistossa lapin kielestä (Ruijaan aikoville papinkokelaille), niin Lönnrotin saama käsitys, että norjalaisella yliopistolla läheisessä tulevaisuudessa tulisi olemaan erityinen lapin ja suomen kielten opettajansa, luonnollisesti sai hänen ajattelemaan näiden kielten tieteellistä harrastusta omassa maassa, varsinkin jos hän todella käsitti, että S:sta mahdollisesti tulisi professori. Meidän yliopistossa kyllä oli vähän päälle vuosikymmenen ollut suomenkielen lehtori ja vuosikauden verran saman aineen dosentti, mutta „mitään professorinvirkaa suomen kieltä varten ei kukaan näinä aikoina vielä ajatellutkaan“³, ja lapin kielen tutkimus oli vasta Castrénin ja Lönnrotin alottama. Inariin palatuaan L. on tästä pari viikkoa myöhemmin (tammik. 28 p:nä) merkinnyt päiväkirjan-tapaiseensa:

„Suomen ja lapin kieli ovat Venäjällä asuvain suomalaisten kansanheimojen kielten tutkimiselle välttämätön perustus. — — — Mutta mitä Suomi on tehnyt tämän kielitutkimuksen hyväksi?“

Stockflethin lapin tutkimukset ja suomen opinnot, hänen ja Norjan hallituksen huolenpito lappalaisten, vieläpä maahan muuttaneiden suomalaistenkin henkisten tarpeiden tyydyttämisestä olivat meillä herättäneet ansaittua huomiota julkisuudessakin.⁴ Lönnrot ottaa myöskin

¹ STOCKFLETH, Dagbog, 84, 92 s.

² „H.fors Morgonblad“ 1842, n:o 37.

³ SETÄLÄ, Valvoja 1901, s. 264.

⁴ STOCKFLETH, Dagbog, ss. 110, 122. Vrt. myös „Saima“ 1845, n:o 9.

meikäläiset harrastukset puheeksi eräässä laajassa matkakirjeessään minkä hän keväämmällä saavuttuaan Vianan rannalla olevaan Keminiin kaupunkiin kirjotti eräälle ystävälleen Helsinkiin. Kirje on nähtävästi ainakin osaksi aiottu julkisuutta varten, vaikka se — syystä tai toisesta — tuli laajemman lukijakunnan luettaviin vasta melkoista myöhemmin. Tehtyään siinä m. m. selkoa lapin murteista ja niiden keskinäisistä suhteista viimeksi tullen Kuollan lappalaismurteisiin, hän puhkeaa:

„On joka suhteessa hyvin valitettavaa, että venäläiset eivät ole tehneet mitään tämän kielen (lapin) viljelemistä varten“, sanoo RASK — —, ja tähän hänen lausuntoonsa yhdyimme täydellisesti, lisäten vain, että on vallan sama syy valittaa, että suomalaiset ovat laiminlyöneet Suomen lapin murteiden tutkimisen, ja sitä suuremmalla syyllä, kun suomalaiset oman kieltensä sukulaisuuden vuoksi lapin kielen kanssa olisivat kaikista sopivimmat tutkimaan ja viljelemään lapin kieltä. Mutta sellainen on meillä vielä tapa, että kannetaan vesi ojan takaa, harrastetaan kaikennäköisiä vieraita asioita ja annetaan saksalaisille tai muille halukkaille tilaisuus tutkia sitä, mikä on meitä lähinnä, kuten esim. lappi, jopa itse suomen kieli! Ainoastaan Norjan ja Ruotsin lappi ovat jotenkin hyvin tutkittuja ja viljeltyjä, mutta eivät suinkaan niin perin pohjin, etteivät vieläkin antaisi paljon tekemistä filoloogille, joka tahtoisi vertaillen tutkia kaikki lapin murteet, s. o. koko lapin kielen. Mikä avara ala!“

Tämä laiminlyönti oli hänestä sentään ymmärrettävissä, koska kielentutkimusta vielä yleensä harjotettiin hämmästyttävän „vähäisellä innoilla ja vakavuudella“. Kielitieteen ei vielä ollut „onnistunut edes historian palkkalaisena päästä parempaan asemaan ja näyttää, mitä se sellaisenakin kykenisi saamaan aikaan, etenkin muinaishistorian hyväksi“. „Nämä kielimietteet — — varsin hyvin olisivat voineet jäädä mainitsematta“, lieventelee Lönnrot sanojaan, koska maailma kuitenkin oli „täpösen täynnä kielentutkijoita — — ja nämä ovat milloin tahansa valmiit kirjottamaan pitkiä tutkimuksia kaikennäköisistä seikoista, kuten esim. siitä, onko Tacitus tai Sallustius kirjottanut *ac* tai *atque*, *cum* vai *quum* j. n. e. jossakin lauseessaan“. Sitä jyrkempi Lönnrot on, kun pohjanperäläisten äidinkieli tulee puheeksi. Rohkenen liittää tähän senkin kohdan, joka koskee suomen kielen asemaa Ruijassa, koska siitä näkyy, millä tavoin Lönnrot tähän aikaan äidinkielen oikeuksia perustelee. Perustelu on, kuten lukija on huomaava, uskonnollis-eetillinen (kuten Stockflethin¹) eikä filosofinen kuten esim. Snellmanilla. Kohta kuuluu:

„Filmannin [s. o. Ruijan] rannikko on erittäin meille suomalaisille merkillinen sen tautta, että siellä paitsi norjalaisia ja lappalaisia asuu noin 4,000 (neljä tuhatta) henkeä, joilla suomi on äidinkielenä ja luultavasti kauan

¹ Ks. esim. Dagbog, s. 90, Suomi, II, 8, s. 194.

tulee sinä pysymäänkin, vaikkapa useat, valistuneetkin, norjalaiset papit innokkaasti koettavat saada heitä lukemaan norjaa. Kuinka monta vuosisataa maailman tarvinnee olla olemassa, jotta ihminen edes niin pitkälle kerkiäisi valistuksessa ja suvaitsevaisuudessa, että hän itse pitäisi kyllä äidinkieltään kaikista parhaana, mutta antaisi kaikille muillekin saman oikeuden näiden äidinkieleen nähden eikä koettaisi hyvällä ja pahalla saada heitä siitä luopumaan. Ja erittäin kysyisin norjalaisilta papeilta, miksi samaan aikaan, jolloin mitä innokkaimmin työskennellään välineiden saamiseksi, millä opettaa lappalaisille uskontoa näiden äidinkielellä, suomalaisten suhteen noudatetaan aivan päinvastaista järjestelmää? Senkö vuoksi että lappalaisia on lukumäärältään kaksin verroin enempi? Huono syy, sillä sekä laki että evankeliumi opettavat, että heikommallekin tehtäköön oikeutta. Taikka ehkä sen vuoksi, että ei itse tarvitsisi oppia suomea, kun jo ennalta on norja ja lappi. Huono tämäkin syy, sillä neljä tai kahdeksan sivistynyttä pappia toki voinee vähemmällä vaivalla ja ajanhukalla oppia puhumaan ja lukemaan vierasta kieltä, kuin neljä tuhatta sivistymätöntä talonpoikaa. Vai kuuluneeko norjan kieli ehkä mieluisammalta Herrammè korviin kuin suomi? Mutta hänhän on sanonut, että hänen nimensä julistettakoon kaikille kansoille ja kaikilla maan piirin kielillä.“

Sanat tuntunevat liian ankarilta, jopa epäoikeutetuiltakin, ellen mainitse, että useat etevät Pohjois-Norjan henkilöt, papit y. m., olivat suomalaisten suhteen, suurimmaksi osaksi kansallisista ja valtiollisistakin syistä, toisella kannalla kuin lappalaisten ja suomalaisten jalo puoltaja Stockfleth.¹

Kirjottaja kääntyy sitten oman maan oloihin:

Vaan miksi puhua korkealla valistuksen kannalla olevalle Norjan papistolle, kun omassa maassamme voitaisiin lappalaisten uskonnon-opetuksen suhteen tehdä kaikki nämä kysymykset ja vielä useampia täydellä syyllä omalle papistollemme. Valitamme, taikka ainakin on valitettu meillä sitä, että Ruotsin aikana äidinkieltämme sorrettiin, ja silloin kuitenkin riennettiin, niin pian kuin vapautus latinan holhouksenalaisuudesta oli uskonpuhdistuksen kautta tapahtunut, toimittamaan meidän rahvaalle sekä Raamattu että muita tarpeellisia uskonnonopetus-kirjoja suomen kielellä. Jollei muuta, niin ainakin kohtuullisen kiitollisuuden siitä hyvästä, mitä itsellemme on tapahtunut, olisi pitänyt saada meidät myöntämään sama oikeus lappalaisille. Mutta kaukana siitä että niin olisi tapahtunut. Katsoppa seuraavaa, ajan mukaan järjestettyä esitystä siitä mitä tässä suhteessa on tehty.

Siihen aikaan jolloin ruotsalaiset ja tanskalaiset kirjottivat lappalaisil-

¹ Ks. Skogman, Suomi II, 8, ss. 185—196. Nimellisesti ainakin Stockflethin vapaamielinen kanta pääsi voitolle, kun sekä lapin että suomen kielen taito hänen ehdotuksestaan aiheutuneella kunink. julistuksella v. 1848 määrättiin ehdoksi papinviran saantiin niissä Ruijan seurakunnissa, missä nämä kansallisuudet olivat lukuisimmin edustettuina.

leen hartauskirjoja näiden äidinkielellä¹, meillä kirjoitettiin rovastin-tarkastuksissa pöytäkirjoja, joista seuraavat kohdat ovat otteita:²

Vuonna 1746 lukivat jo useimmat (lappalaiset) suomeksi, mutta muutamat myös lapin ja jotkut harvat tanskan kielellä. — — — Myönnyttiin ja suostuttiin siihen että sielunhoitaja suomen ohella käyttäisi lapinkin kieltä.³

1752. Pöytäkirjassa jätetään kieli sikseen ja puhutaan vain siitä ihanaasta (?) selvydestä, jota lappalaiset osasivat osottaa kristinopin-kappaleiden ymmärtämisessä.

1760 piispa hyväksyi „sen hyvän määräyksen, että Utsjoella otettaisiin käytäntöön suomen kieli, jota useimmat jo käyttävät (?) ja jota kaikkien on pakko(?) ennen kaikkea oppia kauppansa ja seurustelunsa vuoksi naapuristonsa kanssa“.

1765 tarkastaja „katsoo olevan aihetta vakavasti käskeä vanhempia ja lapsia hankkimaan enempi suomen kielen taitoa, ja että vanhemmat puhuisivat suomea lastensa kanssa“.

1770 huomattiin osan jotakuinkin perehtyneen kristillisyyden tietoon, toisten sitä vastoin heikommin, ja syinä heikkoon kristinopin käsitykseen mainitaan „suomen kielen taitamattomuus, joka johtuu siitä, että vanhemmat eivät koskaan puhu lastensa kanssa suomea“.

Tehtyään muutamia huomautuksia tarkastusten toimittajista, mainiten m. m. v. 1760 vahvistetun „hyvän määräyksen“ antajasta, silloisesta Lapinmaan kirkkoherrasta, että hän alussa ei ollut suvainnut lappalaisten omissakaan huoneissaan, milloin hän oli saapuvilla, puhuvan „koirankieltään“, joksi hän, kuten seuraavankin tarkastuksen pitäjä, kirkkoherra Z., lappia nimitti, L. jatkaa:

„Jälkeen 1770:n asia ei ole meidän päiviimme saakka rahtuistakaan muuttunut lappalaisten eduksi.⁴ Vieläkään eivät lappalaiset keskenään eivätkä lastensa kera puhu suomea, vaan lappalaista „koirankieltään“, ja yhä vielä

¹ Ruotsissa oli Lapin kielellä esim. Uusi Testamentti ilmestynyt jo v. 1755 ja sen yhteydessä suurin osa Vanhaakin Testamenttia v. 1811. Tanskan-Norjan alaisille lappalaisille toimitettu kirjallisuus oli määrältään ja arvoltaan vähäpätöisempi.

² Likempää tietoa haluavata lukijaa L. viittaa A. J. SJÖGRENIN v. 1828 ilmestyneeseen kirjaan „Anteckningar om församlingarne i Kemi-Lappmark“, josta otteet on otettu.

³ Kuten Sjögren huomauttaa Lönnrot että tätä ruotsalaisen lappalaisystävän, Gellivaaran kirkkoherran P. Högströmin tarkastusta sopii vielä pitää lappalaisille suosiollisena, vaikka ei suoranaista määräystä annetakkaan lapin kielen käyttämisestä uskonnon opetuksessa, mutta että samaa vapaamielisyyttä ei ole huomattavissa seuraavien tarkastusten pöytäkirjoista.

⁴ Lienee syytä huomauttaa että kuitenkin JAKOB FELLMAN Utsjoen ja Inarin pappina oli julkaissut v. 1825 kaksi pientä ja yhden isomman kirjan Utsjoen murteella (Suomen lapinkielisen „kirjallisuuden“ esikoiset). Mutta hänkin oli v. 1832 siirtynyt etelämpään, Lappajärvelle.

vaaditaan heitä lukemaan suomea ja saarnataan suomeksi, vaikka — niin on Utsjoella laita — toinen puoli ymmärtää saarnaa huonosti, toinen ei ollenkaan. Vielä tänä päivänä tutkitaan tulevia pappeja, kuinka he taitavat 15 psalmiaan heprean kielellä, vaikka — sillä vähintäkään en tahdo alentaa heprean arvoa — 15 sivua lapin kieltä epäilemättä olisi niille, jotka määrätään Lappiin virkaan, monin verroin tärkeämmät.“

Suomalaistuttavan opetuksen tuloksista L. tietää sanoa:

„On muuten merkillistä, kuinka vähän merkitystä sellaisilla luonnonvastaisilla pyrinnoilla tavallisesti on, kuin esim. yrityksellä vierottaa kansaa sen äidinkielestä. Jo satakunta vuotta on joko tahallaan tai, kuten toivoisi, kaikessa viattomuudessa ja tietämättömyydessä työskennelty Suomeen kuuluvien lappalaisten suomalaistuttamiseksi, eikä vieläkään ole päästy etemmä kuin että Inarin lappalaiset murtaen puhuvat suomea, paitsi lapset ja Paatsjoen-niskan kylie, jotka eivät vielä ole sitäkään taitoa saavuttaneet. Utsjoen seurakunnassa suomen laita on kaikin puolin paljoo huonompi kuin Inarissa, samoin lukutaidon, kristillisyyden-tiedon ja siveellisyyden, joihin kaikkiin nähden Inarin seurakuntaa voi ansion ja oikeuden mukaisesti kiittää. Kuitenkaan en mene takaamaan, kuinka syvällistä ja asian ytimeen ulottuvaa inarilaisenkaan kristillisyyden taito lienee, mutta ainakin sen ulkonainen, puustavillinen puoli on parempi kuin useimmissa paikoin Suomessa. Mahdollista on että hän ei voi yhtä hyvin käsittää sellaisen asian henkeä, josta hän kuulee ja lukee vieraalla kielellä, vaikka hän onkin tarkka pyytämään selitystä sanoihin ja kohtiin, joita ei muuten ymmärrä.“

Minkä verran tämä arvostelu pitää yhtä samanaikaisen virallisen kanssa, on allekirjottaneelle tuntematonta. Todennäköistä olisi että hän on tietoja saanut m. m. Inarin silloiselta kappalaiselta, jonka luona asuikin, ehkä Utsjoen katekeetaltakin, joka hänellä ja Castrénilla oli lapin opettajana Inarin pappilassa. Mutta että siinä ei suinkaan liian synkkiä värejä käytetä, tuntuisi voitavan päättää siitä mitä Utsjoen ja Inarin kirkkoherra (1853—59) A. ANDELIN samoista asioista kirjottaa puoltatoista vuosikymmentä myöhemmin.

„Kertomuksessa Utsjoen pitäjästä“¹ sanotaan: „Koulumiesten kautta on sisäluku jonkinmoisella jalalla; mutta kun luetaan Suomen kieltä, jota kansa ei ymmärrä, niin ei tästä lukutaidosta ole hyötyä, koska sen käsittäminen puuttuu, ja koko kristinopin kautta tuleva valkeus pysyy aina peitteessä“,

ja paria vuotta aikaisemmin hän kirjottaa Lönnrotille Utsjoelta synkästi:

„Jokainen sivistynyt Suomen asukas tietää lappalaisten olevan surkultavassa tilassa sen vuoksi että he ovat vailla tarpeellisia uskonnon-kirjoja ja uskonnon opetus tapahtuu tavallisesti suomen kielellä, jota moni ei ymmärrä sanaakaan. Kaikki paheet, mutta juoppous erittäin, voittavat siten

¹ Suomi 1858, s. 280.

vuosittain yhä enemmän alaa, ja kansa jää vihdoin kaikkea uskonnon-tunnetta („religionskänsla“) vaille.“¹

Eikä näissä lausunnoissa ole oikeastaan muuta kuin mitä Ruijankin papit 30- ja 40-luvuilla näkyvät valitelleen. Lönnrotilta on vain jäänyt huomaamatta — tai ainakin huomauttamatta — muuan tulos, joka ei suinkaan ole odottamaton, että nim. lappalaiset itsekkin olivat ruvenneet halveksumaan kieltään, kuten näkyy Andelinin sanoista:

„Ehkä Lappalainen on huono suomalainen, tahtoo hän kuitenkin pitää suomenkielen kirjakielenään. Monta löytyy, jotka suomenkieltä lukiessansa eivät ymmärrä yhtä sanaa kymmenestä, vaan eivät sentähden millään muotoa tahdo äitinsä kieltä lukemaan opetella.“²

Miten vakavalta kannalta Lönnrot lappalaisia kohtaan noudatettua menettelyä ajatteli, näkyy sanoista, joilla hän tämän osan „kirjettään“ lopettaa viitaten Suomen kansan omaan asemaan:

„Olen edellisessä puhunut esi-isäimme synneistä lappalaisiin nähden, ja lisäksi tähän ainoastaan, että jos jonkun päähän tulevaisuudessa pälkähittäisi vierottaa meidät itse äidinkielestämme, sitä ei voisi pitää muuna kuin sen Jumalan oikeutettuna rangaistuksena, joka kostaa isäin pahat teot lapsille kolmanteen ja neljanteen polveen asti.“

Kuten jo mainitsin, puheena ollut, toukok. 4:ntenä 1842 päivätty matkakirje tuli julkisuuteen vasta kahtatoista vuotta myöhemmin (Litteraturbladet'issa v. 1854 2:ssessa n:ossa). Alkuperäiseen kirjotukseen ei tällöin näy tehdyn asiaan meneviä muutoksia, joten Lönnrot siis myöhemmin täysin hyväksyi, mitä tunteen vereksenä ollessa oli kirjottanut. Johdonmukaistahan se vain olikin siihen nähden, mitä hän samalla vuosikymmenellä julkisuudessa esittäessään suomalaisen kansallisuuden vaatimuksia samalla lausui myös vähemmistön — ruotsin — kielen oikeuksista. Suomen kielen tuli päästä „luonnolliseen oikeuteensa“ (johon m. m. kuului että suomi tulisi opetuskieleksi suomalaisilla paikkakunnilla), mutta vähemmistön kieltä, ruotsia, ei saanut sortaa eikä suomea tunkea „niihin maan paikkoihin, joissa ruotsi vanhuudesta oli ollut äidinkielenä“; ruotsi ei myöskään saanut tulla sivistyneille suomalaisille vieraaksi.³ Lapin kielen asemaa oikeuksissa, (siihen aikaan olemattomassa) kunnalliselämässä j. n. e. Lönnrot ei tullut ajatelleeksi matkahavainnoitaan paperille pannahaan. Pääasia oli — jos nim. muutamme valituksen positiivisempaan muotoon — että Lapinkin raukoilla rajoilla asujat, vaikkapa heitä ei ollut paljoa enempää kuin tuhathenkinen kirkkoherrakunta, saisivat samat suuret sivistys-edut, mitkä maan pääkansallisuudella oli ollut: uskonnon opetuksen ja kirjallisuuden alkua äidinkielellään.

¹ Kirje, päivätty 18 10/5 56, on Suom. Kirj. Seuran arkistossa.

² Suomi 1858, s. 201.

³ SETÄLÄ, Elias Lönnrot ja suomenmielisyys, s. 35.

Jo SJÖGREN oli Lapin-retkensä tuloksissa, „Anteckningar om församlingarna i Kemi-Lappmark“, aikaisemmin (1828) esittänyt vakuuttavat mietteensä lappalaisten silloisen, alhaisen sivistysasteen kohottamiskeinoista, m. m. pitäen „aivan välttämättömänä“, että pappi, jonka vaikutuksen lappalaisiin hän arvostelee voivan tulla hyvin suureksi, „perinpohjaisesti tutustuu kuulijainsa omaan kieleen“. Jospa hänellä olikin eräät kirjottajan mainitsemat muut edellytykset, hän sittenkin ainoastaan äidinkielen välityksellä „voi voittaa heidän rajattoman luottamuksensa ja rakkautensa, ainoastaan siten hän voi parhaiten oppia tuntemaan ja arvostelemaan heidän aineellisia ja henkisiä tarpeitaan, ainoastaan siten saattaa opetuksensa heissä vaikuttavaksi ja hedelmiä kasvavaksi“ (s. 213). Mutta teoksen tieteellinen luonne ja laajuus luultavasti vaikuttivat, että hänen sanansa tulivat verraten harvoin huomioon. Sjögrenin aikaisemmuus siis tuskin voinee vähentää sitä Lönnrotin ansiota, että lappalaisten tilaa uudelleen huomautettiin „Litteraturbladetin“ arvoisessa aikakauskirjassa aikana, jolloin isänmaan yleisten asiain harrastus jo oli vilkkaampaa kuin 1820-luvulla. Tosin ei voitane lukea hänen matkakirjeensä yksinomaiseksi ansioksi sitä tosiasiaa, että niistä kaiken kaikkiaan 17:stä kirjasesta, jotka Suomen lapin murteilla viime vuosisadalla painettiin, viimeiset 13 ilmestyivät lähivuosina 1856—63.¹ Mutta merkitystä vailla eivät hänen sanansa liene, sillä eipä äidinkielen aapisen tarve Suomen lappalaisilla näy vielä 1850-luvullakaan olleen kaikkein viranomaisten mielestä kyllin kipeä, joten yleiseen mielipiteeseen kyllä ansaitsi vaikuttaa.

Andelin sanoo nim. jo mainitussa kirjeessään Lönnrotille, että hänellä oli ollut tarkoituksena saada kirjettään seuraava, Utsjoen lapiksi kääntämänsä aapinen, jossa suomalainen ja lappalainen teksti olivat rinnakkain, erääseen asetukseen nojaten kirkollisviraston kustannuksella painetuksi, mutta sittemmin kuulleensa, että hänen „lähin esimiehensä oli tätä asiata vastaan“.² Kun asianomaisilla oli se ajatus, „että suomi oli utsjokelaisille yhtä tuttua kuin inarilaisillekin“, hän ei tahtonut „väkisin pakottaa heitä uskomaan, mitä kerran oli sanonut tutun-kauppaan“, vaan „oli jättänyt asian sikseen“. Lönnrotille, joka hänelle oli lähettänyt edellisenä vuonna julkaisemansa tutkimuksen Inarin lapista, pyytäen Andelinia „siihen tekemään oikaisuja, mitä kieli vaatii“, hän nyt lähetti aapisensa näytteeksi Utsjoen murteesta. Mutta Lönnrotta ei tahtonut, että aie jäisi sikseen. Seuraavassa kirjeessään (1/4 57) A. nim. kertoo jo kirjottaneensa tuomiokapituliin

¹ Jo mainittujen, v. 1825 ilmestyneiden kolmen lisäksi oli tullut muuan neljäs v. 1849. — Tänä vuonna, 1902, on tullut painosta järjestyksessä 18:s, kirkkoherra IRKOSEN toimittama uusi katkismus.

² Harvennus allekirjn.

varain saannista aapisensa ja (alkuaan itseään varten kääntämänsä) katkismuksen painatukseen sekä lausuu samalla mielihyväänsä siitä, että „professori on päättänyt omalla kustannuksellaan painattaa aapisen“ (nähtävästi siinä tapauksessa että tuomiokapituli anomuksen hylkäisi). Kumpi varat lopullisesti antoi, Lönnrot vai tuomiokapituli, ei ole allekirj:n tiedossa, mutta Lönnrotin kehotusta ja rohkaisevaa tarjousta on nähtävästi kummassakin tapauksessa kiittäminen siitä, että kääntäjä ei „jättänyt asiata sikseen“, vaan että sanotut kirjat (v. 1859, 1860) todellakin ilmoille tulivat. — Paitsi aapista seurasi kirjettä kielennäyteenä vielä parin „Raittiuden ystävien“ hiljakkoin ilmestyneen kirjasen lapinkieliset käännökset, joiden johdosta Andelin lausuu toivomuksen, että „Raittiuden ystävät ja muut Suomen asukkaat armahtaisivat lappalaisia ja painattaisivat lapin kielellä 100 tai 150 kappaletta“ niitä. Todennäköisesti kuuluu Lönnrotille, joka oli „Raittiuden ystävästä“ toimekkaimpia, m. m. toisen kirjasen („Kolme päivää Sairion kylässä“) kirjottaja, ansio tämän toiveen toteuttamisesta. — Andelinin laajempiakin lapin kielen tutkimuksia, jotka likinnä aiheutuivat Lönnrotin äsken mainitusta „oikaisujen“ pyynnöstä, on nähtävästi Lönnrotin kannatus suuresti edistänyt; hänen ehdotuksestaan ja toimestaan niiden ensi tulokset, Utsjoen murteen kielioppi ja inarilaisia kielennäyhteitä sanastoineen, tulivat — Tiedeseuran „Acta“-sarjassa — julkisuuteenkin.¹

Suomalaisuuden asiata Lönnrot mieluummin edisti omalla positiivisella työllään kuin puheilla ja „vaatimuksilla“. Lappalais-harrastuksensakkaan ei jäänyt pelkiksi sanoiksi-

E. A. T.